

Türk Din Psikolojisi Dergisi
Turkish Journal for the Psychology of Religion

Sayı: 1 • Haziran 2020 • 75-94
Issue: 1 • June 2020 • 75-94

Hz. Muhammed'in Yaşlılara ve Yaşlılığa Yaklaşımı Üzerine Sosyo-Psikolojik Bir İnceleme

A Socio-Psychological Review on the Prophet Muhammad's
Approach to Elders and Old Age

Abdullah Dağcı

Doktora Öğrencisi
Ankara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
E-posta: adagci@ankara.edu.tr
Orcid: 0000-0003-1540-1256
Ankara / Türkiye

PhD Student
Ankara University
Institute of Social Sciences
E-mail: adagci@ankara.edu.tr
Orcid: 0000-0003-1540-1256
Ankara / Turkey

Türk Din Psikolojisi Dergisi
Turkish Journal for the Psychology of Religion

Makale Türü • Article Type	Araştırma • Research
Geliş Tarihi • Received	07 Mayıs 2020 • 07 May 2020
Kabul Tarihi • Accepted	10 Haziran 2020 • 10 June 2020

Ö z e t

Araştırmanın amacı, Hz. Muhammed'in yaşlılara yönelik tutum ve davranışları ile yaşlılık dönemine ilişkin sözlerini, yaşlılık dönemiyle ilgili yapılmış araştırmalar bağlamında incelemektir. Konuyla ilgili verilere ulaşmak amacıyla, kaynak taraması tekniğiyle hadis kitaplarında yaşlılara ve yaşlılığa ilişkin ifadeler taranmış, Hz. Muhammed'in yaşlılarla yaşadığı tecrübeler ve yaşlılıkla ilgili ifadelerine odaklanılmıştır. Bu bağlamda Hz. Muhammed'in yaşlılarla iletişimi, yaşlılara yönelik terapötik tavsiyeleri, dinî meseleleri yaşlılara kolaylaştırma, yaşlılık dönemi algısı, yaşlıların dinî sorunlarına ilişkin çözümler ve yaşlı ebeveyn ile yaşlı akrabalara yönelik söz, tutum ve davranışları merkeze alınmıştır. Böylece elde edilen veriler, kategorilere ayrılmış ve bunlar yaşlılık ile ilgili araştırmalar eşliğinde analiz edilmiştir. Buna göre, Hz. Muhammed'in söz ve davranışlarında yaşlılıkta benlik bütünlüğünü olumlu yönde etkileyen eğilimler olduğuna; yaşlılara yönelik ailevi desteğe önem verdiğine; yaşlılar için sosyal desteği vurguladığına; yaşlılık dönemine dinî açıdan atıflar yaptığına ulaşılmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre Hz. Muhammed, yaşlılığı bir hastalık olarak algılamaktan kaçınmış, yaşlılık dönemine gelmeden önce gençlikte iyi işler yapmaya teşvik etmiş ve dünya sevgisinin yaşlılıkta da devam ettiğine dikkat çekilmiştir. Bunun yanında yaşlı anne-baba ile irtibatın devam ettirilmesine, yaşlı anne-babaya ailevi destek verilmesine, dünya ve ahirette iyilikler görmek için yaşlı anne-babaya hizmet etme ve yaşlı akraba ile ilişkileri devam ettirmenin ehemmiyetine yönelik olarak, Hz. Muhammed'in söz ve davranışlarına da ulaşılmıştır. Yaşlılara saygı ve hürmet gösterme, onlara karşı şefkatli ve merhametli olma, toplu ortamlarda yaşlıları önemseme, yaşlılık döneminde toplumdan kopmayarak faydalı işler yapmaya yönlendirme, önemli meselelerde yaşlıların görüşlerine başvurma ve yaşlılara sosyal destek olma konularında yine Hz. Muhammed'in uygulamaları ve sözleri tespit edilmiştir. Ayrıca Hz. Muhammed, yaşlılık döneminde olumsuz davranışların hoş karşılanmayacağını ifade etmiş ve yaşlılıkta dinî hayatın devam ettirilmesini teşvik etmiştir. Bu veriler yaşlıların yaşamdan çekilmesi, toplumsal statüsünün zayıflaması ve yaşlılara yönelik toplumsal önyargı ile başa çıkmada yol gösterici örnekler olabilir. Ayrıca sadece yaşlıların psikolojik ve sosyal ihtiyaçlarının karşılanmasında değil aynı zamanda onların sosyal rollerinin korunmasında da bu veriler etkili argümanlar olarak kullanılabilir.

A n a h t a r   K e l i m e l e r

Din psikolojisi • Yaşlılık • Benlik bütünlüğü • Ailevi destek
Sosyal destek • Dini eğilim • Hz. Muhammed

A b s t r a c t

The aim of this study is to examine, within the context of old age studies, the Prophet Muhammad's attitudes and behaviours towards elderlies, and His statements related to old age. In order to achieve related data, through the literature review, explanations with regard to elderlies and old age in hadith books were searched, and it was focused on the Prophet Muhammad's experiences with elders, and His statements related to old age. In this respect, His communication with elders, His therapeutic advices to elders, His easing up religious issues for elders, His perception of old age, His solutions to elders' religious issues, and His statements, attitudes and behaviours towards elderly parents and elderly relatives were treated as the centers of gravity. Thus, gathered data was categorized and, analyzed accompanied with studies related to old age. Accordingly, it was concluded, in His statements and behaviours, there are tendencies affecting the ego integrity positively in the old age; He considered familial support for elders as significant; He emphasized social support for elders; He referred to the old age from religious aspects. According to the study results, The Prophet Muhammed avoided defining old age as an illness, promoted doing good actions in youth before reaching old age, and stressed that the earthly love continues in the old age. Also, in relation to keeping in touch with elderly parents, giving familial support to elderly parents, serving elderly parents so as to obtain goodness in world and in hereafter, and keeping relationships with elderly relatives, His very important statements and behaviours were searched out. In relation to the acts of respecting elders, being merciful and kindhearted towards elders, caring for them in social environments, encouraging them to do useful works without breaking with society in old age, consulting with the elders in crucial matters, and setting up social support mechanisms for them the Prophet Muhammad's deeds and sayings were confirmed. The Prophet Muhammed emphasized that negative behaviours in old age can never be tolerated, and encouraged elders to keep religious life in old age. The data could serve as instructive samples to help the elders to cope with problems of disengagement from life, weakening social position in society, and social prejudice towards them. Also, the data could be used as effective arguments not only in maintaining elders' social and psychological needs but also sustaining their social roles.

K e y w o r d s

Psychology of religion • Old age • Ego integrity • Familial support
Social support • Religious tendency • The Prophet Muhammed

Giriş

Erikson'un psiko-sosyal gelişim kuramında benlik bütünlüğüne karşı umutsuzluk karmaşası evresine karşılık gelen yaşlılık, geçmiş yaşantılarla bir hesaplaşma dönemidir. Bu dönemin en iyi ürünü anlamlı yaşantılarla dolu bir ömür elde etmiş olmak iken, hatalarla dolu bir hayat yaşadığını düşünmek ise bu dönemdeki en olumsuz durumdur. Bu evrede mutlu ve huzurlu bir hayat sürenler yaşamlarını anlamlandırarak üretken, sağlıklı, uyumlu ve saygın bir kimlik geliştirmeyi başarabilenlerdir. Geçmiş yaşantılarına olumsuz bakan ve boşa geçmiş bir ömür olarak gören bireyler ise uyumsuz ve anti-sosyal bir kimliğe bürünerek umutsuzluk içinde yaşarlar. "Ben kimim? Kapasitem nedir? Hayattaki amacım ne?" gibi sorulara yanıt arayan ve kişiliği karakterize eden duyguların, düşüncelerin ve davranışların özgün bütünlüğünü yansıtan benlik; yaşlılık dönemine gelinceye kadar birçok tecrübe edinmiştir. Bu bağlamda olumlu bir yaşantı geçmişine sahip yaşlıların sağlıklı bir benlik edineceği ve varoluş amaçlarını elinden geldiğince gerçekleştirebilen bu bireylerin umutlu bir hayat süreceği ifade edilebilir. Genellikle yaşamın son aşamasında elde edilen ve sağlıklı bir benlik ile ilişkili olan bilgelik; sosyal rol ve beklentileri karşılama doyum elde edilmesini sağlar. Bu açıdan yaşlılıkta sevgi, saygı ve müsamahayı benimseyerek toplumsal bağlar kurmak, başarılı bir yaşlılık içinde mütalaa edilebilir (Erikson, 1993: 241).

İnsanoğlunun belli dönemlere ayrılan yaşamında her dönemin ilgi ve ihtiyaçlarının farklılık göstermesi bu alanda araştırmalar yapılmasını gerekli kılmıştır. Son yıllara kadar bilimsel araştırmalarda bireyin daha aktif olduğu yaşamın ilk yılları üzerinde yoğunlaşıldığı fakat yaşlılık dönemine gereken önemin verilmediği söylenebilir. Ancak imkân ve olanakların artmasının ortalama insan ömrünü artırması hem toplumların yaşlılık dönemine yönelmesini zorunlu kılmış hem de insan yaşamının özellikle psikolojik ve sosyolojik açıdan kalitesini yaşlılıkta da arttırmaya yönelik araştırmalara bir yönelim olmasına sebep olmuştur. Bu durum, yaşlılık ve yaşlanma ile ilgili konuların günümüzün en önemli konularının içinde olmasına yol açmıştır.

Yaşlanmaya birçok disiplin açısından yaklaşım bulunmaktadır. Sosyolojik açıdan yaşlanma ilerleyen yaşla birlikte bireyin toplumda oynadığı rolündeki ve sosyal ilişkilerindeki değişimleri incelerken psikolojik açıdan yaşlanma ise bireyin tutum ve davranışlarını etkileyen duygu ve düşünce gibi içsel durumlar ile ilgilidir. Teoloji bilimi ise yaşlanmayı gelişim dönemlerinde ifa edilmesi beklenen dinî ödevler açısından ele alır ve bu ödevleri kutsal öğretiler ile kutsal şahsiyetlerin söz ve davranışları gibi dinî referanslar bağlamında inceler. Bu süreçte bireyin psiko-

sosyal durumu da göz önünde bulundurulur.

Önemli şahsiyetlerin yaşamlarının analiz edilmesi, yaşlılık konusunun farklı bir perspektiften ele alınmasına hizmet edebilir. Tarihi olarak dikkat çekici niteliklere sahip bireylerin söz ve davranışlarının incelenerek yaşlılık ve yaşlanma ile ilgili daha ayrıntılı argümanlar elde etmek hem toplumsal hem de bireysel açıdan faydalı olabilir. Bu anlamda İslam'ın en önemli simgelerinden olan Hz. Peygamber, sosyal ilişkilerin merkezinde yer almış, toplumun içinde var olarak çevresini şekillendirmiş ve İslam'ın ilk tohumlarını toplum içindeyken atmıştır. Çünkü peygamberlik vazifesinin en temel prensibi, toplumun ve dolayısıyla bireylerin en iyi varlık haline gelmesini sağlamaktır. Bu amaçla Hz. Peygamber'in yaşlılara ve yaşlılığa ilişkin söz ve davranışlarının hadis kitaplarında yer alması hem o zamanki toplumda yaşlılara önem verilmesine teşvik edildiğine hem de yaşlılık döneminin dinî açıdan ele alındığına bir işaret kabul edilebilir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in söz ve davranışlarında yer alan yaşlılar ve yaşlılık ile ilgili bileşenler araştırmaya konu edilebilir. Bu bağlamda, araştırmanın amacı Hz. Peygamber'in yaşlılık ve yaşlılara yönelik söz ve davranışlarını yaşlılık dönemine ilişkin araştırmalar bağlamında incelemektir. Bu amaçla ilk olarak hadis kitaplarında yaşlılık ve yaşlanma ile ilgili ifadeler tespit edilmiş ve daha sonra bunlar belli tematik başlıklar haline getirilmiştir. Ardından bu temalar, yapılan bilimsel araştırmalar ışığında analiz edilmiştir. Araştırmanın verilerini elde etmek için kaynak tarama metodu kullanılmış ve elde edilen bu verileri incelemek için içerik analizi tekniğine başvurulmuştur.

Bireyin kendisiyle ve toplumla barışık olmasıyla elde edilebilen ruh sağlığı, sürekli denge, düzen ve uyum sağlayabilmek için çabalamayı gerektiren kılar (Köknel, 1981: 9). Bu amaçla bireyin öz benliğini etkileyen duygu ve düşünceleri, çevresiyle olan ilişkileri ve Allah ile arasındaki bağ, onun ruh sağlığını şekillendirir. Yaşlılık evresi bireyin emekliye ayrılarak iş arkadaşlarından uzaklaştığı, genellikle birinci derece yakınlarından ayrılarak yalnızlaştığı ve ilgiyi kendisine yönelttiği bir dönemdir. Bu dönemde özellikle psikolojik aktivitelerin düştüğü ön yargısı vardır (Koç, 2004). Yaşlılığın diğer gelişim dönemlerine göre olumlu tarafı ise bu dönemde kişinin kendini, gereksinimlerini ve en önemlisi dünyayı daha iyi tanıması olabilir (Medina, 1993: 8). Bu çağda sadece bedene değil aynı zamanda zihne ve ruha da özen gösterilmelidir. Tıpkı yağsız kalan bir lambanın sönmeye gibi zihin ve ruh da beslenmediği takdirde yıkıma uğrar. Buna mukabil zihin işletildikçe çevikleşip zindeleşir (Cicero, 1998: 30). Toplumsal açıdan yaşlıya ve yaşlılığa yaklaşım, bu dönemdeki bireylerin ruh sağlığına yüksek düzeyde etki eder. İslamî kaynaklarda bu konuyla ilgili atıfların olup olmadığının incelenmesi de ruh sağlığını olumlu

yönde destekleyebilir. Bu bağlamda, Hz. Peygamber'in konuyla ilgili söz ve davranışları incelenmiş ve elde edilen verilerin şu dört tematik başlıkta ele alınabileceğine karar verilmiştir: Yaşlılıkta benlik bütünlüğü, yaşlılıkta ailevi destek, yaşlılıkta sosyal destek, yaşlılıkta dinî eğilim.

a. Yaşlılıkta Benlik Bütünlüğü

Yaşlılık ya benlik bütünlüğünün elde edildiği ya da umutsuzluk duygularının hâkim olduğu bir dönemdir. Bu dönemde bireyin hem yeteneklerine ve kapasitesine yönelik düşünceleri hem de karşılaştığı zorlukları algılaması, onun sadece psiko-sosyal sağlığını değil aynı zamanda benliğini de doğrudan etkiler. Bu süreçte insanı hayata bağlayan umut, yaşamın daha iyi olmasına katkıda bulunarak benlikte olumlu bir eğilime yol açar. Çünkü geleceğe yönelik beklentiler ve arzular, bir yandan bireyin hayatta aktif olarak rol almasını desteklerken diğer yandan bireye psiko-sosyal yönden daha işlevsel bir rol biçer. Karamsarlık ise insanın pasif bir hayat yaşanmasına neden olur ve buna bağlı ortaya çıkan umutsuzluk bir ruhsal çöküntü ile sonuçlanabilir. Yapılan araştırmalarda, yaşlıların ümitsizlik gibi psikolojik sorunlar yaşadıkları tespit edilmişken (Aydın & İşleyen, 2004; Gözleten, 2011: 50; Bilecik, 2016: 391) kendilerini mutlu hissetmeleri ve geleceğe yönelik beklentilere sahip olmalarının onların yaşam doyumunu olumlu yönde etkilediğine (Aydın, 2010) ve karşılaşılan olumsuz olayları psikolojik açıdan kabullenmenin yaşlılıkla ilgili kaygıları azalttığına (Akın, 2010) ulaşılmıştır. Diğer yandan yaşlılık döneminde benliğin yönünü belirleyen yalnızlık umutsuzluğa neden olduğu için bu dönemin sorunlarının başında gelir. İş yaşamının sonlandırılması sosyal ilişkilerini ve arkadaşlık bağlarını zayıflatarak bireyi yalnızlığa sürükleyebilir. Eş, arkadaş ve yaşlıların ölmesiyle yaşamın durgunlaşması, yaşam sevincinin azalması, bakıma muhtaç hale gelme gibi durumlar yaşlılık dönemindeki yalnızlığın göstergelerindedir. Hz. Peygamber'in yaşlılık döneminde elden ayaktan düşüp başkalarına muhtaç olmaktan Allah'a sığınması (Tirmizî, "Deâvat", 13) bu bağlamda değerlendirilebilir. Çünkü kendi kendine yetememe ve buna bağlı olarak başkalarına bağımlı hale gelme benlik üzerinde derin hasarlara yol açar. Hz. Peygamber'in yaşlılık döneminde başkalarına muhtaç hale gelmemek için Allah'a sığınması, yaşlılık dönemine sıkıntılı bir süreç olarak atif yapıldığına bir işaret kabul edilebilir. Çoğu zaman çaresizliği de beraberinde getiren yaşlılıkta, sosyal çevreden uzaklaşma ve çocukları tarafından terk edilme gibi durumlar yaşlıların yalnızlaşmasına yol açar. Bu durumda yaşlının dertlerini paylaşabilme, günlük aktivitelerinde yardım isteyebilme durumu sınırlı hale gelir. Bu krizlerle bir dinî başa çıkma yöntemi olarak Allah ile irtibatını devam ettirme, benliğin olumsuz etkilen-

mesini önleyebilir. Hz. Peygamber'in ihtiyarlıktan Allah'a sığınmaya yönelik bizleri dua etmeye yönlendirmesi; karşılaşılan sorunlar ile olumlu dinî başa çıkmanın kullanılmasına teşvikini gösterir. Bu durumun benliği olumlu yönde etkileyeceği söylenebilir. Çünkü yaşlılıkta yardım isteyeceğimiz kimse kalmasa bile bizi her an gözeten ve yardım eden birinin olması, sağlıklı bir ruh haline katkı sağlar.

Yaşlılığın birikimi, o çağa gelmeden önce bol bol iyilik ettiğini anımsamaktır. Çünkü sona varılınca geçmiş zaman akıp gitmiştir, elde kala kala erdem ve dürüstlikle kazandığın şeyler kalmıştır (Cicero, 1998: 48). Hz. Peygamber de aklımızı başımızdan götürecektir olan ihtiyarlığı beklemekten iyi işler yapmada acele etmemizi öğütlemiştir (Tirmizî, "Zühd", 4) ve ihtiyarlık gelmeden önce gençliğin kıymetinin bilinmesi gerektiğini belirtmiştir (Tirmizî, "Zühd", 25). Her dönemde yapılması gerekenlerin yapılması, bu sayede başarılı bir hayata sahip olma benlik bütünlüğünün elde edilmesine katkı sağlar. Geçmiş hayatında pişmanlıkları olan yaşlıların benlik algısının olumsuz olacağı belirtilebilir. Çünkü bu pişmanlıklardan kurtulmak için geçmişe gitmek ve özlemlerini gidermek amacına binaen genç olmayı istemek gibi eğilimler görülür. Yapılan araştırmalarda yaşlıların geçmişe özlem duyduklarına ulaşılmışken (Konak & Çiğdem, 2005) iyi bir geçmişe sahip olanların yaşam doyumlarının yüksek olduğu tespit edilmiştir (Karadelioğlu, 2011). Hz. Peygamber'in yaşlılıktan önce gençliğin kıymetinin bilinmesini öğütlemesi, benlik bütünlüğünün elde edilmesine katkı sağlayabilir. Yaşamdaki çocukluk, gençlik gibi evrelerin doğru bir şekilde algılanması, gelecek için yapılacakların yönünü ve sınırlarını belirler. Başarılarla ve güzel anılarla dolu bir çocukluk ve gençlik ise yaşlılıkta olumlu bir benlik oluşumuna yardımcı olur. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in iyi işler yapmakta yaşlılığı beklemememizi öğütlemesi, her dönemin kıymetli olduğuna ve boş geçirilmemesi gerektiğine işaret eder. Diğer yandan geçmişte yapılan iyilikleri hatırlayarak olumlu yaşantıları düşünmek, benlik bütünlüğünü sağlamaya katkı sağlar ve bu nedenle yaşlıların ruh sağlığına iyi gelir.

Her yaşın ve her evrenin kendine özgü zorlukları olduğu gibi güzel yönleri de bulunur. Bu bağlamda yaşlı bireyin yaşlılığı nasıl algıladığı çok önemlidir. Eğer birey yaşlılığa olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşır ve bu dönemi bir hastalık olarak görürse, yaşlılıktan kurtulmaya çareler arar. Olumlu bir bakış açısından yaklaştığında ise yaşlılık döneminden de zevk alır ve mutlu olur. Cicero (1998: 20) insanı işlerden uzaklaştırdığı, bedeni zayıflatığı, insanı hayattaki çoğu zevkten mahrum bıraktığı ve ölüme yaklaştırdığı için yaşlılığın olumsuz algılandığını belirtir. Hz. Peygamber de yaşlılığın bir hastalık olarak algılanmasını istememiştir (Buhârî, "Tıbb", 1). Hastalıklardan muzdarip olan çok sayıda yaşlının çevremizde

olması, toplum tarafından yaşlılık evresinin hastalıkların hâkim olduğu bir dönem olarak algılanmasına neden olur. Genellikle yaşlılar, kronik rahatsızlıklara bağlı sağlık sorunları ile mücadele ederler. Bu durumda onlar hem yaşlılığı geçici bir süreç gibi algılayarak hem de eski sağlıklı günlerine kavuşmayı arzularak yaşlılığın çaresini ararlar. Oysa yaşlılıkta sağlıklı bir benliğin göstergelerinden biri, içinde bulunduğu yaşlılık dönemini kabul etmektir. Nitekim Hz. Peygamber'in bahse konu bu öğütlerinin yaşlılığın kabullenilmesine teşvik edici olduğu söylenebilir. Yapılan araştırmalarda yaşlılık dönemi, hastalıklarla karakterize edilir ve her açıdan gerilemelerin olduğu zaman dilimi olarak sunulur. Oysa benlik bütünlüğünün oluşumuna katkı sağlayan ve hayat boyu süren manevi gelişim, yaşlılık döneminde ilerlemeye devam eder (Kartopu, 2006: 55; Doka, 2011: 101). Bu nedenle yaşlılık, bir hastalıklar dönemi olarak öne çıkarılmaktan ziyade, manevi açıdan gelişimin doruk noktasına ulaşılabildiği ve benlik bütünlüğünün oluşumunda olumlu rol oynayabilen bir çağ olarak sunulabilir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in bu sözleri, yaşlılığı hastalık olarak nitelemek yerine kendine özgü olumlu yönleri olan ve benlik bütünlüğünün elde edilebileceği bir çağ olarak algılanmasına bir teşvik olduğu ifade edilebilir.

İnsanoğlu yaşlılık döneminde, yalnız kalma ve başkasına muhtaç olma ihtimaline binaen mal biriktirme derdine düşebilir. Bu durum bireyin benliğini doğrudan etkileyen cimrilik davranışlarına neden olabilir. Hz. peygamber insan ihtiyarlasa bile onda dünya sevgisinin ve yaşama arzusunun hep genç kalacağını belirtir (Buhârî, "Rikâk", 5). Oysaki yaşlı insanın dünyalık nimetlere karşı haz ve zevk alma duyularında zayıflama olması beklenir fakat dünyaya karşı bu sevgisinde bir azalmanın olmaması tamamen psikolojik bir durumdur (Sancaklı, 2006: 57). Ayrıca içinde yaşadığı psiko-sosyal ortam ve toplumsal rollerdeki gerileme sonucu, yaşlının çevreye yönelik tepkilerinde değişimler gözlenir. Bunlar bencillik, cimrilik, tutuculuk gibi bazı kişilik özellikleri biçiminde ortaya çıkar (Akyıldız, 1999: 16). Bunlarla paralel olarak, Buyacı'nın (2002) araştırmasında da yaşlıların mal ve paraya ayrı bir önem verdiğine ulaşılmıştır. Bu veriler Hz. Peygamber'in yaşlılık dönemindeki cimrilik ile ilgili sözlerini destekler mahiyettedir. Olumsuz benlik algısının göstergelerinden birisi, geçmişte sahip olmadıkları üzerine düşünülmesi, elde ettiklerinin görmezden gelinmesi ve hep daha fazlanın talep edilmesidir. Yaşlılık dönemindeki birey, genç insanlara göre ölüm gerçeği ile daha fazla yüz yüze kaldığı halde, sahip olduğu şeylerden daha fazlasına elde etme peşinde koşar ve cimrilik baskın bir karakter özelliği haline gelebilir. Daha çok şeye sahip olma arzusu beraberinde daha çok yaşam arzusunu getirir. Bu durumla paralel olarak, insan yaşlı olsa bile çok kazanma ve

çok yaşama isteğinin sürekli kaldığının Hz. Peygamber tarafından belirtilmesi, sağlıklı bir benlik için elindekilerle yetinmeye ve hırstan uzak durmaya bir teşvik olarak kabul edilebilir. Mal sahibi olma hırsı bireyin kendini olduğu gibi kabul etmemesiyle ilişkilidir ve olumsuz bir niteliktir. Oysa gerçekleri olduğu gibi görmek, davranışları buna göre düzenlemek ruh sağlığının temel ilkelerinden biridir (Köknel, 1981: 245). Cicero'nun (1998: 37) 'yokluğunu duymadığın şeyin üzüntüsünü de duymazsın' sözündeki de dikkatimizi sahip olmadıklarımıza değil elimizdekilere yöneltmeye işaret eder.

b. Yaşlılıkta Ailevi Destek

Bireylerin duygusal ve manevi gelişiminde ailenin temel bir rolü vardır ve bireylerin aileden başlıca beklentisi dayanışma, anlayış, yardım ve sıcaklıktır (Medina, 1993: 19). Yapısında ve işlevinde birtakım değişiklikler olmasına rağmen ailenin temel görevi, üyelerini yaşamlarını sürdürmeleri için onlara destek olmaktır. O halde yaşlanan bireyin de hayatını daha rahat bir şekilde sürdürmesi için ailevi desteğin çok önemli olduğu söylenebilir. Sosyal destek bağlamında yaşlıların hangi gereksinimlerinin olduklarına dair araştırma sonuçlarına bakıldığında, yaşlıların duygusal açıdan sevgi, saygı, ilgi ve şefkat gibi birçok gereksinimi olduğu görülür (Kalem, 2006; Doğan, 2007: 55). Hz. Peygamber'in hayatı, bu ailevi ilişkiler bağlamında incelendiğinde O'nun akrabalarındaki yaşlılara karşı davranışlarına yönelik birçok örnek bulunur. Sütanesi ziyarete geldiğinde Hz. Peygamber, onun rahat oturması için elbisesinin üst bölümünü çıkarıp yere sermiştir (Ebû Dâvûd, "Edeb", 120). O, dadısı Ümmü Eymen'i ise hem sürekli ziyaret eder ve ona çok saygı gösterir hem de onun durumunu sorardı (Müslim, "Fedâilü's-sahabe", 102, 103). Yine Hz. Peygamber, Hz. Hatice'nin yaşlı kız kardeşi ile karşılaştığında ona da saygı gösterir ve izzet-ikramda bulunurdu (Buhârî, "Menâkıbü'l-Ensâr", 20). Bunun yanında Hz. Peygamber hem sütannesine hem de sütbabasına en iyi şekilde saygı gösterir ve onlarla ilgilenirdi (Ebû Dâvûd, "Edeb", 120). Muhatapları yaşlı bireylerden oluşan bu örneklerden yola çıkarak, Hz. Peygamber'in yaşlılara hem sevgi, saygı ve şefkatle yaklaştığı hem de onlara özel bir ilgi gösterdiği söylenebilir. Araştırmalarda sevgi ve şefkatin yaşlıları hayata bağlayan en büyük manevî güçlerden olduğuna (Akgül, 2009: 89) ve hem aile hem de arkadaşlık ilişkilerinin yaşlının yalnızlık ile başa çıkmasında olumlu rollerinin olduğuna (Çam, 2016) ulaşılmışın Hz. Peygamber'in aile bağı olan yaşlılara karşı davranışlarıyla paralellik gösterdiği ifade edilebilir.

Yaşlılığın temel sıkıntılarından biri aileden uzaklaşmaya bağlı yal-

nızlıktır (Baran ve ark., 2011: 231). Oysa yaşlılar, yakınları ile birlikte yaşadıkları zaman daha mutlu ve güvende hissederler. Saygı ve sevgi gördükleri ortamda yaşamla olan bağlarını daha da sağlamlaştırarak ruhsal ve manevî dünyalarında mutluluğu yaşayan yaşlıların elde ettiği doyumlu bir sosyal ve psikolojik yaşam, onlara yalnızlık duygusunu hissettirmez (Öz, 2010: 157). Çocukları ve torunları ile birlikte yaşamaya bağlı olarak sağlanan sosyal destek, yalnızlık duygularını engeller. Bu bağlamda yaşlı anne-babayı yalnız bırakmamaya ve onlarla ilgilenmeye dair Hz. Peygamber'in teşviki de vardır. Mağarada mahsur kalan üç kişinin hikâyesinin anlatıldığı hadiste, yaşlı anne-babasının yemek yemesi için sabaha kadar onların beklediğinin referans gösterilerek Allah'tan yardım istemesinden sonra, Allah'ın bu kişiye yardım ettiği misal olarak sunulmuştur (Buhârî, "Enbiya", 55). Dolayısıyla anne-baba ile ilgilenmenin ve onlara destek olmanın karşılığının bu dünyada görüleceği de söylenebilir. Yine Hz. Peygamber Müslüman bir gence, yaşlı anne-babası Müslüman olmamasına rağmen, onlarla irtibatını devam ettirmesini söylemiştir (Buhârî, "Cizye", 18). Dolayısıyla anne-baba hangi niteliklere sahip olursa olsun onlarla irtibatı devam ettirerek onlarla ilgilenmenin gerekli olduğuna ve ailevi desteğin devam etmesinin önemine dair Hz. Peygamber'in teşvikleri vardır. Yaşlılar üzerinde yapılan araştırmalarda ailesi tarafından sağlanan desteğin yaşlıların yaşam kalitesini arttırdığı (Erkan, 2015: 50) ve yaşamdan aldıkları doyumunu olumlu yönde etkilediği (Altıparmak, 2009: 163) tespit edilmişken depresyon seviyelerini ise azalttığına (Tüter, 2003) ulaşılmıştır. Ailevi ilişkilerin devam ettirilmesinin yaşlıları hem memnun ettiği (Soysal, 2015: 54) hem de onları psiko-sosyal yönden desteklediği (Toper, 2017: 82) tespit edilmiştir. Dolayısıyla bu araştırmaların sonuçları, yaşlı anne-babaya destek olmanın Hz. Peygamber tarafından da teşvik edilmesini anlamlı kılmaktadır.

Ailesi tarafından yaşlılara sağlanan desteğin ortadan kalkması ve eş kaybıyla ortaya çıkan psikolojik travmalar, yaşlıları yalnızlığa sürükleyebilmektedir. İlgili araştırmalarda, yaşlıların kendilerini yalnız hissetmeleri onların depresyon düzeylerini arttırdığına (Bucak, 2018) ve yalnızlık ile ilgisizliğin strese neden olduğuna (Kalem, 2006: 102-108) ulaşılmıştır. Bu noktada İslam'da anne ve baba ile evlat arasındaki ilişki üzerinde özellikle durulurken hadislerde anneye ayrı bir önem verilir. Hatta iyilik yapılması gerekenlerin başında üç defa arka arkaya anne zikredilir ve daha sonra dördüncüde baba ifade edilir (Müslim, "Birr ve Sıla", 1). Bunun yanında baba ile ne kadar iyi ilgilenirse ilgilenilsin babanın hakkını ödemenin çok güç olduğunu Hz. Peygamber vurgular (Müslim, "İtk", 25). Yine Hz. Peygamber babanın cennetin kapısı olduğunu, babasını memnun etmeyenlerin Allah'ı da memnun etmeyeceğini ve ebeveynin

öfkelerini kazanmanın Allah'ın öfkelerini kazanmaya neden olacağını belirtilir (Tirmizî, "Birr", 3). Bunun yanında O, anne-babaya yapılan iyiliğin Allah'ın en çok sevdiği işler arasında olduğunu söyler (Buhârî, "Edeb", 1) ve ebeveyninden ikisi ya da herhangi biri yaşlılığa ulaştığı halde cenneti kazanamayan evladı kınar (Müslim, "Birr", 9-10). Bu örnekler, yaşlı anne-babayı yalnız bırakmayarak onlara destek olmada Hz. Peygamber'in modelliğine işaret eder. Araştırmalarda yaşlıları derinden etkileyen faktörlerin başında yalnızlık olduğunu (Şentepe, 2009: 60; Akgül, 2009: 106; Doğan, 2007), eş ve çocuk sahibi olan yaşlıların kendilerini daha az yalnız hissettiklerinin (Erbatu, 2017) tespit edilmesi, Hz. Peygamber'in bu ifadelerini anlamlı kılmaktadır.

c. Yaşlılıkta Sosyal Destek

Yüzeysel olarak gerçekleşen ve dolaylı ilişkiler sırasında kurulan toplumsal ilişkiler, ikincil ilişkiler kapsamında değerlendirilir. Günlük hayatın normal seyri içinde gerçekleşen bu ilişkilerde taraflar, birbirleri hakkında sınırlı bilgiye sahiptir. Toplum bir organizma olarak düşünüldüğünde bu organizma bireylerden meydana gelir ve bireylerin ruh sağlığında meydana gelen değişimler, zamanla topluma da yansır. Toplumun daha yaşanabilir olması için bireyler arasındaki bu ilişki önemli bir fonksiyon oynar. Dolayısıyla toplumsal düzeyde fertler arasında uyumlu ilişkilerin var olmasına yönelik tutum ve davranışlar, ideal bir toplum için gereklidir. Yaşlılar, herkesin kendilerini küçümsediğini, aşağı gördüğünü ve kendileriyle alay ettiğini sanırlar (Cicero, 1998: 46). Bu noktada toplumun yaşlılara yönelik algılarının olumlu olmasını birtakım davranışlar etkiler. Bunların başında sevgi, saygı ve merhamet gelir. Hz. Peygamber, büyüklere karşı saygı göstermenin Müslümanın özelliklerinden olduğunu belirtmiştir (Tirmizî, "Birr", 15). Bunu toplumda iyi bir yaşlı algısı oluşması için yaptığı ifade edilebilir. Yine Hz. Peygamber bir gencin bir yaşlıya güzel şekilde davranması halinde, yaşlılık çağında da bu gence güzel şekilde muamele edileceğini söylemiştir (Tirmizî, "Birr", 75). Ayrıca Hz. Peygamber, Allah'ın hoşlandığı davranışlardan birinin de yaşlı Müslümana saygı göstermek olduğunu (Ebû Dâvûd, "Edeb", 20) ve yaşlı Müslümana ikramda bulunmanın Allah'a duyulan saygının bir gereği olduğunu da beyan etmiştir (Ebû Dâvûd, "Edeb", 23). Yapılan araştırmalarda yaşlıların toplumdan saygı bekledikleri sonucunun elde edilmiş olması (Soysal, 2015: 55), Hz. Peygamber'in bu beyanlarını destekler mahiyettedir.

Yaşlılığı açıklamaya yönelik kuramlardan biri etkinlik kuramıdır. Bu kuram, genel anlamda yaşlının yaşamında sosyal etkinliklerin önemine vurgu yapmaktadır (Durak, 2015: 282). Etkinlik kuramı bireylerin

sosyal olarak aktif olduğu ölçüde yaşamdan duyacakları doyumun artacağını savunur. Gençler ya da yetişkinler gibi yaşlıların da bazı psikolojik ve toplumsal ihtiyaçları vardır ve toplumsal yaşamda aktif olmak için çeşitli biçimlerde mücadele ederler. Değişen yaşam koşullarına olumlu yönde uyum sağlandığı ölçüde de 'başarılı yaşlanma' gerçekleşir. Bu yaklaşım, yaşlı insanların yaşam doyumunu sağlamak için sürekli aktif olmak istediklerini ve bunun gerekliliğini temel alır (Baran ve ark., 2011: 10). Yaşlıların toplumdaki diğer insanlara faydası dokunacak işler yapması, toplumda işlevsel bir rol üstlenmesi ve topluma etkin bir şekilde katılması önemlidir. Hz. Peygamber atıcılık öğrenen kişilerin onu yaşlılıkta da uygulamaya devam etmesinin bir müslüman davranışı olduğuna işaret etmiş (Müslim, "İmaret", 169), yaşlılıkta insanlara faydalı olacak iyi işler yapanların insanların en hayırlısı olduğunu belirtmiştir (Tirmizî, "Zühd", 21-22). Bu vurguların yaşlılık döneminde bile etkinliklere devam etmeye teşvik edici olduğu ifade edilebilir. Konak ve Çiğdem'in (2005) araştırmasında, yaşlıların işe yaramama hissine kapıldıklarına ulaşılmıştır. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in yaşlıları etkin olmaya davet etmesinin hem etkinlik kuramı ile paralellik gösterdiği hem de hala işe yaradıklarını hissettirerek yaşlıların psiko-sosyal açıdan desteklenebileceğine işaret ettiği söylenebilir.

Yaşlılık biyolojik, fizyolojik, psikolojik, sosyolojik, kronolojik boyutları olan ve değişik yönlerde tanımlanabilen bir kavramdır (Yılmaz, 2013: 2). Sosyal olarak yaşlılık, kişinin toplum içinde yaşlı olarak tanımlanması ile başlamaktadır (Kaptan, 2013: 2). Bu durum toplu ortamlarda bireylerin yaşlılara yönelik tutum ve davranışlarını da belirler. Günümüzdeki çoğu yaşlı, toplumsal hayatın dışına itildikleri ve ailelerinden uzaklaştıkları için kendilerini önemsiz hissederler. Girdikleri ortamlarda küçüklerden bekledikleri saygı davranışlarını görememeleri yaşlıların bir yandan kendilerini önemsiz hissetmelerini perçinlerken diğer yandan toplumdan daha da kopmalarına ve kendi kabuklarına çekilmelerine yol açar. Gerekli hürmetin gösterilmesi ve önemli olduklarının hissettirilmesi ise yaşlıların yaşam memnuniyetlerini artırır. Hz. Peygamber'in söz ve davranışlarında sosyal ortamlarda yaşlılara yönelik olumlu tutum ve davranışların örnekleri de bulunur. O, yaş açısından büyük olanların önce söze başlamasını (Buhârî, "Edeb", 89), kalabalık yerlerde içecek ikram edilirken yaşça büyük olanlara öncelik verilmesini (Buhârî, "Eş-ribe", 18), bir şey ikram edilirken önce yaşlılardan başlanılmasını öğütlemiştir (Müslim, "Zühd", 70). Ayrıca bir topluluğun büyüğü ile karşılaşılacağında onun en güzel şekilde ağırklanmasını tavsiye etmiştir (İbn Mâce, "Edeb", 19). Yapılan araştırmalarda da yaşlıların sevgi, saygı, ilgi ve şefkat eksikliği hissettiklerine ulaşılmaması, Hz. Peygamber'in bu tutum ve

davranışlarının önemini gösterdiği ifade edilebilir (Kalem, 2006; Akgül, 2009; Doğan, 2007; Konak & Çiğdem, 2005).

Yapılan araştırmalarda insanlar tarafından verilen sosyal desteğin hem yalnızlık duygusunu ve depresyonu azalttığı (Akyüz, 2004; Tüter, 2003; Özçelik, 2017) hem de yaşam kalitesini artırdığı (Erkan, 2015) tespit edilmiştir. Altıparmak'ın (2009) araştırmasında ise yaşlıların sosyal desteğe gereksinim duyduklarına ulaşılmıştır. Bu bağlamda Hz. Peygamber'in tutum ve davranışlarında etrafındaki sahabeye örnek olmuştur. Hz. Ebu Bekir, yaşlı ve âmâ olan babasını sırtına alarak Hz. Peygamber'in yanına getirince, Hz. Peygamber bu durumdan hoşnut olmamış ve 'bu ihtiyarın yanına biz gitseydik' demiştir (Ahmed b. Hanbel, III, 160). Yine bu minvalde Hz. Peygamber, mirası devredecek birini bulamayan bir sahabîyi, bu mirası vermesi için yaşlı kimselere yönlendirmiştir (Ebû Dâvûd, "Feraiz", 8). Ayrıca ibadetlerde öncülük edecek kimselerin yaş açısından daha yaşlı olanlarının tercih edilmesini de tavsiye etmiştir (Müslim, "Mesâcid", 290, 291). Dolayısıyla Hz. Peygamber'in hayatında olduğu gibi yaşlılara karşı merhametli olma, saygı gösterme ve onlara hak ettiği değeri vermenin önemli hususlar olduğu söylenebilir. Bütün bunlar, sosyal bir şekilde yaşamayı isteyen yaşlının toplumdan kopmasını ve yalnızlığa sürüklenmesini önleyici tutum ve davranışlardan olduğu ifade edilebilir. Bu sayede yaşlı, terk edilmişlik ve işe yaramama duygusundan kaynaklanan yalnızlık ile başa çıkabilir. Yapılan araştırmalarda yalnızlık, işe yaramama, çaresizlik, geçmişe özlem, pişmanlık ve ilgisizlik hislerinin yaşlılarda karşılaşılan sorunlar olduğu tespit edilmiş (Konak & Çiğdem, 2005; Bilecik, 2016: 389); yaşlıların yaşlanmayı işe yaramama, terk edilme ve yalnızlık olarak algıladıkları sonucuna ulaşılmıştır (Aksüllü, 2002).

Yaşlıların toplumdan beklentilerinden biri de ilgidir. Yaşlılıkla birlikte iş hayatından elini çeken ve arkadaş çevresinden uzaklaşan yaşlı, konuşma ihtiyacı duyar. Bu nedenle etrafındaki kişilerden kendilerini dinlemelerini ve ilgilenmelerini bekler. Onların sorularına cevap verme, onlarla ilgilenme ve şakalaşma, yaşlılara birçok fayda sağlar. Bir yaşlı kadının cennete girmek için Hz. Peygamber'den dua istemesi üzerine Hz. Peygamber, yaşlı kadınların cennete giremeyeceğini belirtmiş, kadının üzülmediğini görünce de cennete yaşlı haliyle giremeyeceğini çünkü genç bir kadın olarak girebileceğini ifade ederek yaşlı kadınla şakalaşmıştır (Tirmizi, "Şemail", 17). Yapılan araştırmalarda yaşlılık dönemindeki çoğu bireyin, ölüm kaygısı duyduğuna ulaşılmıştır (Şenol, 1989; Kalem, 2006; Özen, 2008; Akgül, 2009). Bundan yola çıkarak dua isteyen bu kadının ölüm kaygısı duyduğu için bu eğilime sahip olmasına, yaşlının bu kaygısının Hz. Peygamber tarafından şakalaşma ile ortadan kaldırdığına

bir işaret kabul edilebilir. Dolayısıyla bu örnek yaşlıya nasıl bir sosyal destek verileceğinin göstergelerinden biri olabilir.

d. Yaşlılıkta Dinî Eğilim

Yaşlılıkta, bireyin bakışı eski yaşamına dönmüştür ve buna bağlı olarak da birey geçmişini özleyen bir yaşam felsefesine sahip olabilir. O, şimdiye kadar inandığı dinin öğretilerine göre bir yaşam düzeni oluşturmuş olabilir ya da bundan sonrası için kalbinin arzularına göre bir yaşam düzeni kurmayı isteyebilir. Hatta dinî düşüncelere karşı daha tutucu ve daha kuvvetli bir bağlılık sergileyebilir ve yaşlanan birey, dinî eğilim bakımından dinin samimi olarak yaşanmasını ifade eden deruni dindarlığı tercih edebilir (Kayıklık, 2011: 102). Dini inanç yaşlılara hem daha güçlü bir benlik tasarımı kazandırır hem de sağlık sorunlarının yaşandığı yaşlılık döneminde oldukça güçlü bir destek sağlar (Köylü, 2010: 10). Bu bakımdan yaşlılık döneminde dinî yönelimde, birçok değişim ortaya çıkar. Çünkü gençlik dönemine göre yaşlılıkta dinî yönelimlerde bir artış vardır (Buyacı, 2002). Ayrıca yaşlılıkta hissedilen yalnızlık duygusu, bireyin yaşamını sorgulamasına ve yeniden gözden geçirmesine neden olur. Bir araştırmada yaşlıların hayatlarını daha anlamlı hale getirmeye, yalnızlık ve ölüm korkusunu gidermeye gereksinim duydukları tespit edilmiştir (Akgül, 2009: 106). Çünkü ölüm korkusu bireyin ruh sağlığı ve sosyal ilişkileri açısından oldukça önemlidir (Koç, 2002). Yaşlanmayla birlikte üzerinde düşünülen en önemli konuların başında ölüm gelir. Her yaşamın bir sonu olduğunun bilincinde olan insan, yaşamın son evresine gelmesiyle birlikte ölüm kaygısını daha fazla hisseder. Bu kaygıyı azaltmada, ölümden sonraki hayat hakkında bilgiler sunan din, en önemli kaynaktır. Yok olma ve hiçliğe yönelik kaygıları azaltan din, ruhun ölümsüzlüğü ve öteki dünyanın varlığı konusunda tatmin edici bilgiler sunar. Tanrı'ya sığınmak da ölüm kaygısının günlük hayattaki yansımalarını ortadan kaldırır (Köknel, 1981: 245). Ölüm kaygısının en çok hissedildiği evre olan yaşlılıkta, önem verilmesi gereken konuların başında dinî yaşantı gelir. Zira yaşlıların davranışlarını din aracılığıyla şekillendirmeye çalışan Hz. Peygamber, yaşlılık döneminde zina edene Allah'ın merhametinin olmayacağını belirtmiş ve zina eden yaşlıyı kıyamet günü Allah'ın mükafatlandırmayacağı yedi grup arasında saymıştır (Müslim, "İmân", 172). Dua ve ibadet, yaşlıları hayata bağlayan en büyük manevî güçlerdendir (Akgül, 2009). Dinin bir gerekliliği olarak Allah sevgisinin yaşlılık dönemindeki bireyin yalnızlığı ile başa çıkmasında olumlu rolleri vardır (Çam, 2016). Araştırmalarda yaşlılar için dinin gerekli olduğuna, yaşlıların hayatında dinin önemli bir işleve sahip olduğuna ve dinin hayatı anlamlandırmaya yardımcı olduğuna (Şimşek, 2006; Kalem, 2006) ulaşılmıştır. Ayrıca dinî inancın yaşlılara mutluluk ve huzur kazandırdığı (Buyacı,

2002) ve sorunlarına din yardımıyla çözümler getirerek onları huzura kavuşturduğu (Kalem, 2006) tespit edilmiştir. Din ile ilişkili olduğu belirtilen maneviyat, yaşlıların hayatında önemli işlevlere sahip olduğu için yaşlıların depresyon, intihar gibi ruhsal problemlerle baş etmede manevî duygularından beslendiklerine, maneviyat ve inanç temelli bir bakış açısına sahip olduklarına, hayat olayları ile baş etmede tevekkül inancına sahip olduklarına ulaşılmıştır (Efe & Aydemir, 2015: 220). Ayrıca güçlü bir maneviyata sahip yaşlıların yaşam kalitesinin de yüksek olduğuna, dolayısıyla maneviyatın yaşam kalitesini pozitif yönde etkilediğine ulaşılmıştır (Uçar, 2017; Doğan, 2018: 37), dindarlığın hayattan zevk almayı ve mutluluğu artırdığı tespit edilmiştir (Akgül, 2004: 53). Bunun yanında dindarlıkla ilişkili olarak yaşlıların manevî-dinî aktivitelere katılmaya rağbet gösterdiklerine ve bu durumun onlarda bir rahatlama ve huzur bulma hissine yol açtığına (Yaman, 2012: 78), maneviyatın ve bilgeliğin psikolojik açıdan yaşlıların kendilerini iyi hissetmelerinde önemli iki unsur olduğuna (Borhan, 2017) ulaşılmıştır.

Yaşlılık dönemindeki pişmanlığın bir başka yönü ise geçmişte yapamadıklarımızın sebebini kendimizin dışında aramaya dayalı bir savunma mekanizması kullanmaktır. Ellerinde imkân olmadığı için her alanda başarılı bir hayatı olmadığını düşünen yaşlılar, başarısızlıklarını bahanelerle örtmeye çalışır. Bu durum dinî alanda da böyledir. Zamanı olmadığı için dinî ritüelleri yerine getiremediğinin ya da anne-babası izin vermediği için dinî bilgileri öğrenemediğinin dile getirilmesi bu duruma bir örnektir. Bu konuda Hz. Peygamber Allah'ın altmış yaşına kadar yaşadığı halde 'doğru yol' üzerinde ilerlemeyenlerin ahirette dile getirecekleri özürlerinin ve bahanelerinin kabul edilmeyeceğini belirtmiştir (Buhârî, "Rikak", 4). Çünkü altmış yaşına ulaşan birey bütün gelişim dönemlerini yaşayarak olgunluk çağına gelmiş, olayları daha geniş perspektiften ele almayı gerektirecek yaşantılara sahip olmuş ve hayatı anlamlandırma için yeterli bilgi ve becerileri edinmiştir. Buyacı'nın (2002) çalışmasında yaşlıların ölümden sonraki hayata ve hayatın anlamı ve amacına ilişkin sorulara yönelik bir cevap arayışı içinde olduğuna, bu süreçte dinî argümanlara başvurduklarına ulaşılmıştır. Şimşek'in (2006) araştırmasında ise dinin gerekli olduğunu beyan eden yaşlıların ölüme ilişkin genelde olumlu düşüncelere sahip olduğu, ölümden sonraki hayata inandıkları ve ölümden korkmadıkları tespit edilmiştir. Ayrıca Kalem'in (2006) çalışmasında ise yaşlıların stresten kurtulmak için genellikle duaya başvurduklarına ulaşılmıştır. Dolayısıyla araştırmalarda yaşlılık döneminde dine önem verildiğine ulaşılması, Hz. Peygamber'in yaşlılıkta dinî hayatın önemine işaret etmesini anlamlı kılmaktadır.

S o n u ç

Araştırma kapsamında Hz. Peygamber'in yaşlılara ilişkin tutum ve davranışları ile yaşlanmaya ilişkin sözleri analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular, yaşlılar üzerinde yapılan araştırmaların verileri bağlamında değerlendirilmiştir. Daha sistematik analizler yapmak amacıyla, araştırma bulgularının dört kategoride ele alınabileceği tespit edilmiştir: Yaşlılıkta benlik bütünlüğü, yaşlılıkta ailevi destek, yaşlılıkta sosyal destek, yaşlılıkta dinî eğilim. Hz. Peygamber'in konuyla ilgili söz ve davranışları derinlemesine analiz edilerek; yaşlılarla kurulan iletişim, yaşlı anne-babaya bakmanın değeri, yaşlılara saygı ve hürmet göstermenin önemi, yaşlılıkta manevî hayatın devam ettirilmesi, yaşlanmaya iyimser bakış, yaşlılara şefkat ve merhamet gösterilmesi, yaşlılar ile gençler arasındaki ilişkinin kıymeti ve yaşlılıkta sabır temalarının işlendiğine ulaşılmıştır. Elde edilen bu temaların yaşlılıkla ilgili yapılan araştırmaların sonuçları ile paralellik gösterdiği tespit edilmiştir.

Araştırma sonucunda Hz. Peygamber'in, yaşlıların toplum için işlevselliğini devam ettirdiklerini ve önemsendiklerini uygulamalarıyla yaşlılara hissettirerek, onların mutluluk ve huzuruna katkıda bulunduğu tespit edilmiştir. Yine ailesindeki yaşlılara karşı ilgi ve şefkat ile davranan Hz. Peygamber; yaşlılar için sevgi, saygı, şefkat ve merhametin önemini göstermiştir. Hz. Peygamber'in çevresindeki yaşlıları hem yaşlılık çağına gelmeden yaşlılığın olumsuz olabilecek yönleri bakımından uyardığı hem de umut aşılayarak onları ahiret konusunda müjdelediği tespit edilmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber'in yaşlılıkta dinî hayatın devam ettirilmesine yönelik öğütlerde bulunduğu ulaşılmıştır. Sonuç olarak Hz. Peygamber'in söz ve davranışlarında yaşlılıkta benlik bütünlüğünü olumlu yönde etkileyen eğilimler olduğuna; yaşlılara yönelik ailevi desteğe önem verdiğine; yaşlılar için sosyal desteği vurguladığına; yaşlılık dönemine dinî açıdan atıflar yaptığına ulaşılmıştır. Dolayısıyla bu bulgulardan yola çıkarak, Hz. Peygamber'in hem yaşlılara yönelik tutum ve davranışlarının hem de yaşlılık dönemine yaklaşımının birçok açıdan işlevsel olduğu; konuyla ilgili yapılan güncel araştırmaların Hz. Peygamber'in söz ve davranışları ile paralellik gösterdiği ifade edilebilir.

K a y n a k l a r

Akgül A. (2009). *Yaşlılarda sosyal ve manevî bakım*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Akgül, M. (2004). Yaşlılık ve dindarlık: Dindarlık, hayattan zevk alma ve mutluluk ilişkisi. *Dinî Araştırmalar*, 7 (19), 19-56.

Akın, D. P. (2010). *Huzurevinde kalan yaşlılarda psikolojik kabul düzeyi ve kaygı belirtileri arasındaki ilişkiler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aksüllü, N. (2002). *Kurumda ve evde yaşayan yaşlı bireylerin algılanan sosyal destek faktörleri ile depresyon arasındaki ilişki*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Akyıldız, N. (1999). *Sağlıklı yaşlanma*. İstanbul: Yay-pa Yayınları.

Akyüz, A. (2004). *Huzurevi ve evde yaşayan yaşlıların, yalnızlık ve depresyon düzeyleri ile sosyal destek sistemleri açısından karşılaştırılması*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Altıparmak, S. (2009). Huzurevinde yaşayan yaşlı bireylerin yaşam doyumu, sosyal destek düzeyleri ve etkileyen faktörler. *Fırat Üniversitesi Sağlık Bilimleri Tıp Dergisi*, 23 (3), 159-164.

Aydın, İ. & İşleyen, S. (2004). Huzurevinde kalan yaşlıların geleceğe yönelik beklentilerinin umutsuzluk düzeylerine etkisi. *Journal of Anatolia Nursing and Health Sciences*, 7 (3), 19-25.

Aydın, T. (2010). *Huzurevinde yaşayan yaşlıların geleceğe yönelik beklentilerinin öz bakım gücü ve yaşam doyumuna etkisi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Baran, A. G. ve ark. (2011). *Türkiye’de yaşlılık dönemine ilişkin beklentiler*. Ankara: KRY Yayıncılık.

Bilecik, S. (2016). Huzurevlerinde dinî danışmanlık ve din hizmetleri: İhtiyaçlar, beklentiler, sorunlar. [çinde] *Manevî Danışmanlık ve Rehberlik- II*. Ed. A. Ayten, M. Koç ve N. Tınaz. (ss. 377-400). İstanbul: DEM.

Borhan, N. (2017). *Intrinsic religiosity and spiritual well-being as moderators of the relation between wisdom and psychological well-being in elderly*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bucak, E. (2018). *Huzurevinde yaşamakta olan bir grup yaşlıda yalnızlık düzeylerini yordayan faktörler ve aleksitimi ile ilişkisinin incelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Buyacı, M. Y. (2002). *Yaşlılarda dinî hayat*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Cicero, M. T. (1998). *Yaşlılık ve dostluk* (Çev. A. Sarıgöllü & T. Tunga). İzmir: Çağdaş Matbaacılık.

Çam, S. S. (2016). *Yaşlılık döneminde yalnızlıkla başa çıkmada dinin rolü.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Doğan, C. (2007). Türkiye’de yaşlılık ve huzurevi olgusu. [içinde] *Yaşlılık dönemi ve Problemleri.* Ed. M. Faruk Bayraktar. (ss. 33-60). İstanbul: Ensar Yayınları.

Doğan, S. (2018). *Kronik hastalığı olmayan yaşlı bireylerde manevî bakım, yaşam kalitesi ve aradaki ilişkinin değerlendirilmesi.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kars: Kafkas Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Doka, K. J. (2011). Religion and spirituality: Assessment and intervention. *Journal of Social Work in End-of-Life & Palliative Care*, 7 (1), 99–109.

Durak, M. (2015). Yaşlılık döneminde psikososyal ve bilişsel gelişim. [içinde] *Yetişkinlik ve yaşlılık gelişimi ve psikolojisi.* Ed. H. Bacanlı & Ş. Terzi. (ss. 275-310). İstanbul: Açılım Kitap.

Efe, A. & Aydemir, M. (2015). Yaşlı kadın olmak: Psiko-sosyolojik kuramlar çerçevesinde yaşlılık ve kadın. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (3), 193-223.

Erbatu, B. (2017). *Huzurevi ve evde yaşayan yaşlıların yalnızlık düzeylerinin karşılaştırılması.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kırıkkale: Kırıkkaleli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Erikson, E. H. (1993). *Society and children.* London: Paladin Graf-ton Books.

Erkan, Ö. (2015). *İstanbul ili sınırlarında hizmet veren özel huzurevlerinde kalan yaşlılarda depresyon, anksiyete, somatizasyon, yaşam kalitesi ve algılanan sosyal destek düzeyinin huzur evinde kalmayan bir grup yaşlı ile karşılaştırılması.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Gözleten, D. (2011). *Huzurevinde kalan yaşlılar ve yaşamını kendi başına idame ettirebilen yaşlıların umut düzeylerinin karşılaştırılması.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Haliç Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Kalem, M. R. (2006). *Yaşlıların din eğitimi ve öğretimi açısından problem ve beklentileri.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kaptan, G. (2013). Yaşlanma ve yaşlılıkla ilgili tanımlamalar. [içinde] *Geriatrik bakım ilkeleri.* Ed. G. Kaptan. (ss. 1-10). Ankara: Nobel Yayınları.

Karadelioğlu, P. (2001). *Huzurevinde ve ev ortamında yaşayan yaşlıların yaşam doyumlarının ölüm kaygı düzeyine etkisi.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kartopu, S. (2006). *Dini yaşayışta hayatı sorgulama* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kayıklık, H. (2011). *Din psikolojisi-bireysel dindarlık üzerine*. Adana: Karahan Kitabevi.

Koç, M. (2002). Ölüm korkusu üzerine kuramsal açıdan psikolojik bir değerlendirme. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6, 7-20.

Koç, M. (2004). Gelişim psikolojisi açısından yaşlılık döneminde bireysel ve ruhsal gelişim. *EKEV Akademi Dergisi*, 8 (19), 77-90.

Konak, A. & Çiğdem Y. (2005). Yaşlılık olgusu: Sivas Huzurevi örneği. *CÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 29 (1), 23-63.

Köknel, Ö. (1981). *Ailede ve toplumda ruh sağlığı*. İstanbul: Hür Yayınları.

Köylü, M. (2010). Ruh ve beden sağlığı üzerine yapılan araştırmaların bir değerlendirilmesi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 28, 5-36.

Medina, F. (1993). Yaşlılık. [içinde] *Medicana genel sağlık ansiklopedisi-11*. (Çev. Ş. Arman ve ark.). (ss. 7-138). İstanbul: Ana Yayınları.

Öz, F. (2010). *Sağlık alanında temel kavramlar*. Ankara: Mattek Matbaacılık.

Özçelik, N. (2017). *Evde bakım hizmeti alan yaşlılar ile huzurevinde kalan yaşlıların sosyal destek ve yalnızlık durumlarının incelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Özen, D. (2008). *Huzurevinde yaşayan yaşlılarda ölüm kaygısının günlük yaşam işlevlerine etkisi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Haliç Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Sancaklı, S. (2006). Hadislerde yaşlılık olgusunun değerlendirilişi. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10 (1), 49-71.

Soysal, H. T. (2015). *Yaşlılık olgusu bağlamında yaşam memnuniyetine sosyolojik bir bakış*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Karabük: Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Şenol, C. (1989). *Ankara ilinde kurumlarda yaşayan yaşlılarda ölüme ilişkin kaygı ve korkular*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Şentepe, A. (2009). *Yaşlılık döneminde temel problemler ve dinî başa çıkma*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Şimşek, A. (2006). *Huzurevi sakinlerinde dinî yaşayış*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Toper, F. (2017). *Huzurevinde kalan yaşlıların algılanan duygusal istismar ve algılanan sosyal destek düzeylerinin incelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tüter, G. Ö. (2003). *The Relationship between perceived social support from family and friends, physical health and depression in institutionalized Turkish elderly*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Uçar, M. (2017). *Yaşlılarda yaşam kalitesi ile spiritüalite (maneviyat) arasındaki ilişki*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Malatya: İnönü Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Yaman, O. (2012). *Kurum bakımı altındaki yaşlıların sosyokültürel ve manevî ihtiyaçlarının karşılanma düzeyleri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yalova: Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yılmaz, A. (2013). Dünyada ve Türkiye’de yaşlılarda demografik değişkenler. [içinde] *Yaşlılarda güncel sağlık sorunları ve bakımı*. Ed. M. Altındiş. (ss. 1-19). İstanbul: İstanbul Tıp Kitabevi.